

BIBLIOTEKARZ PODLASKI
1/2023 (LVIII)
<https://doi.org/10.36770/bp.777>
ISSN 1640-7806 (print) ISSN 2544-8900 (online)
www.bibliotekarzpodlaski.pl

Katarzyna Anna Drozd-Urbańska*

Uniwersytet Warszawski, Polska / University of Warsaw, Poland

ORCID: 0000-0002-2544-4877

Rola kobiety i jej ujęcie we współczesnej literaturze białoruskiej na podstawie powieści Alhierda Bacharewicza *Biała mucha – zabójca mężczyzn* (wybrane aspekty)

The Role of a Woman and Her Approach in Contemporary Belarusian Literature Based on the Novel by Alhierd Bacharewicz *White Fly – Killer of Men* (Selected Aspects)

Abstract: The article discusses the issue of women in the context of conditions in Belarus. For this purpose, the role of women in the 20th and 21st centuries is presented, taking into account the specificity of the USSR and independent Belarus. In addition, the female issue in Alhierd Bacharewicz's novel *White Fly – Killer of Men* is analyzed. In the individual creations of the heroines belonging to an organized group, the female issue and its reflection in Belarus are expressed. Taking over the castle together with visitors, the women hope that their demands will be heard. The group includes women who have been hurt by men in the past and have had traumatic experiences behind them. Their stories cover the full spectrum of women's issues and prove their ongoing topicality.

Keywords: feminism, contemporary Belarusian literature, Alhierd Bacharewicz, *White Fly – Killer of Men*.

Kwestia kobieca na przestrzeni XX i XXI wieku była i jest jednym z najważniejszych zagadnień społeczno-politycznych mających swe odzwierciedlenie

* Katarzyna Anna Drozd-Urbańska – dr, adiunkt na Uniwersytecie Warszawskim, autorka m.in. studium *Sytuacja języka białoruskiego po 1991 roku i jej odzwierciedlenie w literaturze. Język jako tabu* (2021).

Katarzyna Anna Drozd-Urbańska, *Rola kobiety i jej ujęcie we współczesnej literaturze białoruskiej...*

w literaturze. W zależności od uwarunkowań zmianie ulegały stawiane w tym zakresie postulaty oraz ewentualne możliwości ich realizacji. W Europie Środkowo-Wschodniej, w tym na Białorusi, kulturowe postrzeganie roli kobiet w znacznym stopniu ukształtowane zostało przez dominujący od setek lat model patriarchalny powstały pod znaczącym wpływem prawosławia.

Celem niniejszego artykułu jest analiza roli kobiety i jej ujęcia we współczesnej literaturze białoruskiej ze szczególnym uwzględnieniem wybranych aspektów poruszonych w powieści Alhierda Baharewicza *Biała mucha – zabójca tężczyzn* (*Белая муха – забойца мужхын*, 2015). Wstęp do analizy utworu stanowi krótki przegląd sytuacji kobiet na Białorusi na przestrzeni XX i XXI stulecia oraz jej odbicia w rodzimej literaturze. Niewątpliwie w badaniu roli kobiety w społeczeństwie białoruskim pomocne są narzędzia wypracowane przez metodologię feministyczną i to one będą wykorzystane w poniższej analizie¹.

Rozpatrując omawiane zagadnienie, za przełomowy moment uznać należy rewolucję październikową. Na mocy dekretu o ślubie cywilnym, dzieciach i aktach stanu cywilnego wydanego 18 grudnia 1917 roku wprowadzono równość małżeńską, pozwalając nawet kobietom zachować w małżeństwie nazwisko pannieńskie². Była to decyzja znacząca w skali całej Europy Wschodniej. Jednakże w przypadku Białorusi, analizując jej realne skutki, należy wziąć pod uwagę ówczesną strukturę społeczną, zdominowaną przez ludność wiejską. Kobiety zajmowały na wsi niskie miejsca w hierarchii. Nie mogły one brać udziału w zebraniach społeczności, tym samym ograniczono ich możliwości wyrażania opinii i uczestnictwa w życiu publicznym. Włączenie kobiet w realizację zadań władzy sowieckiej, w tym podniesienie ich poziomu kulturalno-politycznego powierzono Wydziałowi Kobiecemu KC KP(b)B. Ten zaś rozpoczął wydawanie i kolportaż czasopisma „Białoruska Robotnica i Chłopka”³. Za pośrednictwem tego i innych periodyków starano się wpłynąć na uświadomienie kobietom ich rzeczywistej pozycji społecznej, którą powinny one zajmować w społeczeństwie

1 Współczesna myśl feministyczna przedstawiona została w: K. Ślęczka, *Feminizm. Ideologie i koncepcje społeczne współczesnego feminizmu*, Katowice 1999, R. Tong, *Myśl feministyczna. Wprowadzenie*, Warszawa 2002.

2 J. Bilewska, *Narodziny i rozwój ruchu emancypacyjnego w Rosji*, „Politeja” 2014, nr 6 (32), s. 423–424.

3 L. Kozik, *Bielaruskaja Rabotnitsa i Syalyanka (Białoruska Robotnica i Chłopka) i formowanie ideału kobiety sowieckiej w Białoruskiej Socjalistycznej Sowieckiej Republice (1924–1939)*, „Czasopismo Naukowe Instytutu Studiów Kobięcych” 2018, nr 1, s. 170.

komunistycznym. Zasięg oddziaływania tej formy przekazu był ograniczony ze względu na niski stopień alfabetyzacji. Sprawami kobiet niezwykle gorliwie zajmowała się Aleksandra Kołłontaj – pierwsza w dziejach minister odpowiedzialna za sprawy kobiece w Rosji Radzieckiej. Kierowany przez nią urząd kreował propagandę równouprawnienia kobiet, walkę z analfabetyzmem i wiedzę na temat świadomego macierzyństwa i aktywności seksualnej⁴. Warto podkreślić, że w wygłoszonym w 1918 roku referacie *Rodzina i państwo komunistyczne* Kołłontaj przewidywała kres funkcjonowania rodziny w tradycyjnej formie⁵.

W ZSRR, poza tradycyjną rolą matki i gospodyni, oczekiwano więc od kobiet zaangażowania w realizację zadań wyznaczonych przez partię komunistyczną. Kobiety formalnie mogły aktywnie działać w partii, organizacjach zawodowych, spółdzielczych i gospodarczych, a także angażować się w zarządzanie państwem. Jednak w rzeczywistości były to sfery zdominowane przez mężczyzn. Niewątpliwie, aby osiągnąć te cele należało podnieść poziom wykształcenia kobiet i poprawić ich warunki bytowe⁶. Okres stalinizmu położył kres aktywności partii na rzecz wyzwolenia kobiet, powracając w znacznym stopniu do tradycyjnych wzorców, bliskich kaukaskiej mentalności Stalina.

W okresie międzywojennym niemal połowa terytorium dzisiejszej Białorusi znajdowała się w granicach Rzeczypospolitej Polskiej. Na tym obszarze, w przeciwieństwie do Białorusi radzieckiej, nie zachodziły radykalne zmiany społeczne. Co istotne, niepodległa Polska zapewniła równouprawnienie kobiet pod względem politycznym, przyznając im bierne i czynne prawo wyborcze. Jednakże autorzy białoruscy, tworzący w Polsce w tamtym czasie, koncentrowali się na sprawach narodowościowych lub klasowych, pomijając zupełnie kwestie kobiece. Po 17 września 1939 roku omawiany obszar włączono do ZSRR i w równym stopniu dotyczyły go procesy społeczne charakterystyczne dla całego państwa.

Konflikty zbrojne przetaczające się w XX wieku przez ziemie białoruskie wymusiły na kobietach samodzielność w przypadku braku mężczyzn. Sytuację kobiet w ZSRR po raz kolejny zmieniła II wojna światowa, która była

⁴ A. Miodowski, *Radykalny feminizm Aleksandry Kołłontaj i próby urzeczywistnienia jego pryncypiów w przestrzeni społeczno-obyczajowej Rosji Sowieckiej (1917–1922)*, „Czasopismo Naukowe Instytutu Studiów Kobiecych” 2016, nr 1, s. 34–35.

⁵ J. Sadowski, *Rewolucja i kontrrewolucja obyczajów. Rodzina, prokreacja i przestrzeń życia w rosyjskim dyskursie utopijnym lat 20. i 30. XX w.*, Łódź 2005, s. 55.

⁶ Tamże, s. 172.

Katarzyna Anna Drozd-Urbańska, *Rola kobiety i jej ujęcie we współczesnej literaturze białoruskiej...*

często momentem podjęcia z konieczności pracy zarobkowej w celu utrzymania najbliższych. Niektóre z kobiet doświadczyły okrucieństwa konfliktu, bezpośrednio uczestnicząc w walkach, inne zaś przeżywały piekło codziennej egzystencji na okupowanym terytorium. Białorusko-sowiecka historiografia ujmowała kwestię zaangażowania kobiet w walkę z najeźdźcą w aspekcie ich udziału w ruchu oporu. Współcześni białoruscy historycy podkreślają przyznanie dziewięciu kobietom najwyższego wyróżnienia – tytułu Bohatera Związku Radzieckiego⁷.

Wraz z końcem wojny kwestia kobieca ponownie stała się istotnym tematem dyskusji społecznych. W okresie powojennym władze nadal definiowały ściśle role kobiet jako robotnic w zakładach pracy oraz żon i matek. Poza pracą zawodową dodatkowo były obciążone większością obowiązków domowych. W ZSRR kobiety w zasadzie nie miały realnego wpływu na politykę, choć przy wielu okazjach wyolbrzymiano rolę partii komunistycznej w zakresie działań na rzecz równouprawnienia płci, czego najlepszym przykładem był swoisty kult, jakim otaczano pierwszą radziecką kosmonautkę Walentinę Tierieszkową⁸.

Odrębną kwestią jest obecność teorii feministycznej w ZSRR i na Białorusi. W odróżnieniu od Europy Zachodniej oraz Stanów Zjednoczonych, gdzie feminizm był istotnym ruchem społecznym i nurtem ideowym, ze względu na odmienne realia społeczno-polityczne oraz istniejące ograniczenia w zakresie swobody przepływu idei w ZSRR możliwości jego oddziaływania były nieznaczne. Samo zaś pojęcie feminizmu ugruntowało się i weszło do użycia dopiero wraz z otwarciem Moskiewskiego Centrum Badań Genderowych w 1990 roku. Było więc związane ze zmianami politycznymi wynikającymi z prób zreformowania ZSRR i otwarcia na Zachód. Zmiany te sprowokowały ówczesne społeczeństwo, a w istocie jego elity intelektualne, do refleksji nad swym położeniem, a także tożsamością. Jednak feminizm i pojęcia stosowane w ramach tego nurtu,

7 L. Kozik, *Kobiety w ruchach społecznych Białorusi (1919–1991). Stan badań i perspektywy*, „Czasopismo Naukowe Instytutu Studiów Kobięcych” 2017, nr 3, s. 49.

8 S. Bridger, *The Cold War and the Cosmos: Valentina Tereshkova and the First Woman's Space Flight*, [w:] *Women in the Khrushchev Era*, red. M. Ilic, S.E. Reid, L. Attwood, London 2004, p. 234–235. Indyjska badaczka K.B. Usha podaje, że w 1957 r. kobiety stanowiły jedynie 19,7% członków KPZR i tylko 4,1% członków KC KPZR, sytuacja nie uległa radykalnej zmianie w kolejnych dekadach. W całej historii ZSRR w Biurze Politycznym zasiadały jedynie cztery kobiety. K.B. Usha, *Political Empowerment of Women in Soviet Union and Russia: Ideology and Implementation*, „International Studies” 2005, nr 2 (42), s. 150–151.

Katarzyna Anna Drozd-Urbańska, *Rola kobiety i jej ujęcie we współczesnej literaturze białoruskiej...*

takie jak „patriarchat” czy „ucisk”, były zbyt radykalne w warunkach radzieckich i nie spotykały się ze zrozumieniem⁹.

Z pogorszeniem sytuacji materialnej kobiet mamy do czynienia wraz z początkiem transformacji społeczno-politycznej będącej następstwem rozpadu ZSRR. Na Białorusi, tak jak i innych byłych republikach radzieckich, zmiany wynikają z zapaści gospodarczej pierwszych lat po tranzycji. Kobiety, szczególnie mieszkanki wsi i małych miast, niejednokrotnie doświadczały wraz z rodzinami biedy, a poszukiwaniu zarobku nie sprzyjało na ogół słabe wykształcenie oraz ciężka sytuacja na rynku pracy.

Warto zaznaczyć, że w badaniach socjologicznych i literaturoznawczych nieobecna jest metodologia feministyczna sformułowana w języku białoruskim. Wynika to z wzorca roli kobiety wypracowanego jeszcze w ZSRR oraz wpływu Cerkwii Prawosławnej patriarchatu moskiewskiego, a także obowiązującej ideologii państwowej¹⁰. Otwarte w 1997 roku Mińskie Centrum Badań Gendrowych zostało decyzją prezydenta zamknięte w 2004 roku¹¹. Nie doszło też, tak jak w przypadku Ukrainy, do połączenia idei narodowej z ideą emancypacji kobiet¹². Na Białorusi badania kwestii kobiecej powiązano z polityką, ponieważ pochodzą z Zachodu, co powoduje, że władze z definicji traktują je jako obce kulturowo oraz wrogie. Jak podaje Anna Janicka:

W kulturze, literaturze i literaturoznawstwie białoruskim wyraziście obecny jest temat kobiecy, natomiast wolno powiedzieć, że nie wykształcił się podmiot kobiecy. Podmiot silnie artykułujący swój głos, wchodzący w spór z innymi dyskursami, autonomiczny i dynamiczny. Istnieje temat, nie ma podmiotu kobiecego¹³.

Spółeczna rola kobiet jest w pełni określana przez władze, w szczególności prezydenta Łukaszenkę bardzo niechętnego zmianom. Kreuje się on na archetyp męskości, stawiając kobiecość w opozycji, jako coś gorszego i z definicji

⁹ A. Hrynyk, M. Kistowska, *Współczesny język rosyjski versus gender i feminizm*, „Kultury Wschodniosłowiańskie. Oblicza i dialog” 2013, t. III, s. 17–18.

¹⁰ A. Janicka, *Emancypacja kobiet w badaniach literackich w Europie Środkowo-Wschodniej. Rozpoznania*, „Bibliotekarz Podlaski” 2017, nr 3, s. 116.

¹¹ A. Hrynyk, M. Kistowska, dz. cyt., s. 24.

¹² A. Janicka, dz. cyt., s. 116.

¹³ Tamże, s. 117.

Katarzyna Anna Drozd-Urbańska, *Rola kobiety i jej ujęcie we współczesnej literaturze białoruskiej...*

podporządkowanego władzy mężczyzn. Wszelkie próby redefinicji istniejącego porządku postrzegane są jako zagrożenie dla jego władzy i tłumione w zarodku. Formalnie państwo gwarantuje odziedziczone jeszcze po czasach radzieckich wolności i prawa kobiet, w praktyce jednak polityka ta nie jest realizowana.

W artykule pt. *Białorusinki pod dyktaturą* podkreśla się, że „reformy” Łukaszenki wpłynęły negatywnie na położenie kobiet białoruskich¹⁴. Mimo że w początkach lat 90. XX wieku, po powstaniu niepodległej Białorusi, w związku z ogólną aktywizacją społeczną, doszło również do uaktywnienia środowisk kobiecych. Próbę czasu przetrwały głównie organizacje kobiece, które podjęły współpracę z władzami. Kobiety w parlamencie białoruskim stanowią prawie 30% posłów, co nie przekłada się, niestety, na realny udział w strukturach władzy. Podsumowując, należy zgodzić się z prezentowaną na łamach artykułu tezą, mówiącą o regresie roli kobiet pod rządami Łukaszenki¹⁵.

Wiele kobiet zaangażowało się w walkę polityczną z reżimem. Żony i partnerki opozycjonistów muszą mierzyć się z przejęciem wszystkich obowiązków utrzymania i zadbania o rodzinę w sytuacji aresztowania i skazania na więzienie mężczyzn. Zmianę w postrzeganiu zaangażowania społecznego Białorusinek przyniósł rok 2020, kiedy to w zastępstwie aresztowanego męża w szranki wyborcze z dotychczasowym prezydentem stanęła Swiatłana Cichanouska, zaś twarzami oporu wobec reżimu zostały Weranika Cepkała i Maria Kalesnikawa¹⁶. Kobiety stały się również symbolem pokojowego sprzeciwu wobec fałszerstw wyborczych¹⁷.

Zmiana sytuacji i roli kobiet znalazła też odzwierciedlenie we współczesnej literaturze białoruskiej. Na przestrzeni XX wieku, tak w prozie, jak i poezji, dominowało przedstawienie kobiety jako matki. To ona dbała o rodzinę – opiekowała się dziećmi, przygotowywała posiłki i była ogniwem ją scalającym. Ponadto w motywie tym eksponowano bezgraniczną miłość do dziecka, trud

¹⁴ V. Martynenka, *Białorusinki pod dyktaturą*, „Z” 2009, nr 3–4, s. 28. Cyt. za: M. Dajnowicz, *Kobiety w sferze polityki wybranych regionów Europy w świetle prasy feministycznej*, [w:] *Kobiety w politycznej przestrzeni Europy. Uwarunkowania i zróżnicowanie regionalne uczestnictwa w polityce*, red. M. Dajnowicz, Białystok 2013, s. 35.

¹⁵ Tamże, s. 34.

¹⁶ A. Włodkowska, „*Dumna Dziewczyna w bieli*”. *Udział kobiet w protestach na Białorusi po wyborach prezydenckich z 2020 r.*, „Sprawy Międzynarodowe” 2021, nr 2, s. 101.

¹⁷ Zob. więcej: N. Paulovich, *How Feminist is the Belarusian Revolution? Female Agency and Participation in the 2020 Post-Election Protests*, „Slavic Review” 2021, Vol. 80, nr 1, s. 38–44.

Katarzyna Anna Drozd-Urbańska, *Rola kobiety i jej ujęcie we współczesnej literaturze białoruskiej...*

wychowania i jednocześnie pracą ponad siły, której symbolem były spracowane dłonie z głębokimi bruzdami świadczącymi o trudach życia. Niewątpliwie taki obraz kobiety-matki obecny jest w wierszach Maksima Tanki¹⁸. Natomiast w omawianym kontekście spośród epiki warto wspomnieć utwór Maksima Hareckiego pt. *Dźwię duszy* (*Дзве душы*, 1919) czy epopcję Jakuba Kołasa *Nowa ziemia*¹⁹ (*Новая зямля*, 1923). Teksty te petryfikowały tradycyjne postrzeganie ról społecznych kobiet.

Z kolei niestabilna sytuacja polityczna i konflikty zbrojne przyczyniły się do przedstawienia kobiety – jako matki cierpiącej z powodu rozstania z dzieckiem i niepewności jego losu, w tym obawy o utratę życia. Strach o często już dorosłe potomstwo dodatkowo potęgował brak bezpośredniego kontaktu i możliwości uzyskania informacji o jego losach, a także świadomość wielu ofiar oraz okrucieństwa okupantów. Taki wizerunek kobiety-matki obecny jest w opowiadaniu Janki Bryla *Matka*, a także w utworze Wasila Bykaua *Zły znak*²⁰ (*Знак бяды*, 1985).

Warto jeszcze zaznaczyć, że poza I i II wojną światową Białoruś pośrednio uczestniczyła w latach 1979–1989 w konflikcie afgańskim, którego stroną był ZSRR. Matki poborowych wyrażały swe niezadowolenie z powodu uczestnictwa ich synów w kolejnym konflikcie zbrojnym, którego przyczyny wydawały się odległe i niezrozumiałe²¹. Znalazło to również odzwierciedlenie w literaturze, m.in. w opublikowanym przez Swietłanę Aleksijewicz utworze *Ołowiane żołnierzyki*²².

Jednocześnie warto podkreślić, że w utworach o tematyce wojennej kobiety przedstawiane są niejednokrotnie jako odważne i nieustępliwe bohaterki z pełnym poświęceniem walczące z hitlerowskim okupantem, ryzykując życie w obronie radzieckiej ojczyzny. Nie zawsze przeciwstawienie się niemieckiemu najeźdźcy jest wynikiem samodzielnie podjętej decyzji. Czasami to efekt przypadku i różnych okoliczności niezależnych od bohaterek. Jednak ich moralność nie pozwalała postąpić inaczej, jak tylko stawić opór nazistowskiemu złu.

¹⁸ M. Танк, *Руки маці*, [y:] *Максім Танк. Збор твораў у чатырох тамах*, t. 2., Mińsk. 1966, s. 330.

¹⁹ J. Kołas, *Nowa ziemia*, Mińsk 2002.

²⁰ W. Bykow, *Zły znak*, Warszawa 1991.

²¹ Miejszem upamiętnienia Białorusinów służących w Armii Radzieckiej poległych w Afganistanie jest pomnik na Wyspie Łez w Mińsku.

²² S. Aleksijewicz, *Ołowiane żołnierzyki*, Wrocław 2007. Warto także wspomnieć o artykule Anny Artwińskiej, *Ołowiane żołnierzyki, cynkowe trumny. Swietłany Aleksijewicz opowieść o wojnie w Afganistanie i granice świadectwa*, „Narracje o Zgładzie” 2021, s. 255–273.

Katarzyna Anna Drozd-Urbańska, *Rola kobiety i jej ujęcie we współczesnej literaturze białoruskiej...*

Należy zaznaczyć, że w kreacji postaci kobiecych walczących z okupantem nie odnajdujemy ich idealizacji. Często ulegają silnym emocjom, artykułują gniew i prezentują te zachowania, które czynią je wiarygodnymi w obliczu zagrożenia życia. Takimi cechami często obdarza bohaterki Wasil Bykau²³.

Ponadto kobiety w literaturze były przedstawiane jako wspierające mężczyzn, w realizacji wyznaczonych celów – od politycznych po zawodowe. Niewątpliwie wywierały na nich wpływ, jednak w ograniczonym zakresie. Raczej stały z boku, nie ujawniając swych poglądów w przestrzeni publicznej, a jedynie ewentualnie w domowym zaciszu. Były przy mężczyznach, pracując na ich sukces, jednak robiły to bezgłośnie, nie zwracając uwagi najbliższego otoczenia. Taką rolę pełni w pierwszych latach małżeństwa Dasza – żona głównego bohatera powieści Iwana Szamiakina *Atlasy i Kariatydy*²⁴ (*Атланты і карыятыды*, 1980). Porzuca ona profesję nauczycielki i przejmuje część obowiązków męża – architekta.

W przypadku literatury białoruskiej powstałej po rozpadzie ZSRR można mówić w niewielkim zakresie o literackim odzwierciedleniu wzrostu społecznej roli kobiet. Postacie kobiece obecne w literaturze najczęściej pozbawione są podmiotowości. Należy tutaj zaznaczyć, że na scenie literackiej lat 90. schyłku minionego stulecia dominują mężczyźni, przedstawiciele pokoleń starszych i dojrzałych²⁵. Ich spojrzenie na kwestię kobiecą ukształtowane zostało jeszcze w okresie istnienia ZSRR, zatem trudno spodziewać się z ich strony znajomości, i co ważniejsze zrozumienia lub akceptacji, idei feministycznych w wydaniu zachodnim.

Wydaje się, że zmiana w postrzeganiu roli kobiet obecna we współczesnej literaturze białoruskiej to zasługa ostatniej dekady. Kobiety zaczynają być przedstawiane jako osoby silne, zdecydowane, niejednokrotnie o zdolnościach przywódczych. Choć zdarza się też, że mają negatywny wpływ na najbliższe

²³ Patrz więcej: W. Bykow, *Sotnikow*, Warszawa 1973; W. Bykow, *Zły znak*, Warszawa 1991.

²⁴ I. Szamiakin, *Atalasy i kariatydy*, Warszawa 1981.

²⁵ Patrz więcej: A. Бязлепкіна, *100 слоў пра сучасную беларускую літаратрку*, Мінск 2012, s. G. Кісліцына, *Новая літаратурная сітуацыя: змена культурнайпарадыгмы*, Мінск 2006. В. Акудоўіч, *Уводзіны у новую літаратурную сітуацыю*, [у:] В. Акудоўіч, *Разбурыць Парыж*, Логвінаў, Мінск 2004; K. Drozd, *Rys pokoleniowy literatury białoruskiej po 1991 r.*, [w:] *Posttotalitarny syndrom pokoleniowy w literaturach słowiańskich Europy Środkowej, Wschodniej i Południowo-Wschodniej końca XX – początku XXI wieku w świetle studiów postkolonialnych*, red. nauk. A. Matusiak, Poznań–Wrocław 2016, s. 165–194.

Katarzyna Anna Drozd-Urbańska, *Rola kobiety i jej ujęcie we współczesnej literaturze białoruskiej...*

otoczenie. Tak zachowuje się bohaterka utworu Artura Klinaua *Szalom*²⁶. Żona Andrè nieustannie wzbudza w nim poczucie winy, zarzucając nieumiejętność zapewnienia jej wystarczającego poziomu życia. Deprecjonuje go tym samym nie tylko jako twórcę, ale również mężczyznę postrzeganego jako głowa rodziny odpowiedzialna za jej byt. Nie liczy się z jego potrzebami, a jedynie dąży do osiągnięcia zadowolającego poziomu materialnego kosztem pracy artystycznej bohatera. W odniesieniu do postaci posiadającej silne poczucie wartości i dążącej do realizacji celu służącego dobru ogółu należy wspomnieć Ciotkę – bohaterkę utworu Wiktara Marcinowicza *Мова. Проста стойце побач: да вас падыдуць*²⁷, dowodzącą grupą, której zadaniem jest odrodzenie języka białoruskiego w przestrzeni publicznej. Choć należy zauważyć, że tylko wybrani trafiają przed oblicze kobiety-przywódcy, a mężczyźni zrzeszeni w organizacji wykonują jej polecenia.

Utworem poruszającym kwestię kobiecą w znacznie większym stopniu jest powieść Alhierda Bacharewicza *Biała mucha – zabójca mężczyzn*²⁸. Niewątpliwie w twórczości tego pisarza postaci kobiece pełnią istotne role²⁹. Choć ujęcie kwestii kobiecej w zależności od utworu jest różnie artykułowane. Bywa, że ich realny wpływ na przedstawiony przebieg wydarzeń, w tym decyzje podejmowane przez mężczyzn, wynika z uwarunkowań społeczno-politycznych i nawiązuje do obecnej sytuacji kobiet na Białorusi. Tak jest w przypadku bohaterki powieści *Szabany. Historia pewnego zniknięcia*³⁰ (*Шабаны. Гісторыя аднаго зьнікнення*, 2012). Do Zofii po tajemniczym zniknięciu męża wprowadza się jego brat. Ma on opiekować się samotną kobietą w trudnym dla niej momencie życia. Jest to więc nawiązanie do modeli z przeszłości, gdy kobieta zawsze była pod kuratelą męskiego członka rodziny – ojca, męża ewentualnie brata. Jednak współcześnie kontrola mężczyzny nie jest pożądana, świadcząc jedynie o mentalnym zacofaniu i stanowiąc formę dyskryminacji.

W przypadku wspomnianej już książki *Biała mucha – zabójca mężczyzn* należy przeanalizować wykreowane postacie kobiet, które tworząc zorganizowaną

²⁶ А. Клінаў, *Шалом*, Мінск 2011, с. 107–108.

²⁷ В. Марціновіч, *Мова. Проста стойце побач: да вас падыдуць*, Мінск 2014.

²⁸ А. Бахарэвіч, *Белая муха – забойца мужчын*, Мінск 2015.

²⁹ Wyjątkową pozycję w twórczości autora zajmuje powieść *Sroka na szubienicy*, nie tylko ze względu na opowiedzianą historię, ale przede wszystkim ujęcie kwestii kobiecej. Patrz więcej: А. Вахारेвіч, *Sroka na szubienicy*, Sejny 2021.

³⁰ А. Бахарэвіч, *Шабаны. Гісторыя аднаго зьнікнення*, Мінск 2012.

grupę terrorystyczną, budzą strach wśród mężczyzn. Opisane wydarzenia są skutkiem narastających problemów, z jakimi są konfrontowane kobiety w społeczeństwie. Istotna również będzie motywacja bohaterek do działania, a także ich wpływ na najbliższe otoczenie. To właśnie te aspekty nawiązują do współczesnych realiów na Białorusi. Niewątpliwie więc poprzez kontrast wynikający z różnicy pomiędzy działaniami kobiet a obecnymi w powieści kulturowymi stereotypami dotyczącymi ich i przypisanych im ról społecznych, artykułowanych przez mężczyzn, podkreślono sytuację kobiet w Białorusi. Ponadto odwołano się też do stereotypowego postrzegania Białorusinek poza granicami ojczyzny, gdzie dominuje przekonanie, że są dobrymi kandydatkami na żony ze względu zarówno na cechy charakteru, zwłaszcza uległość i posłuszeństwo, jak i daleko posuniętą tolerancję wobec męskich wad. Tym samym zwrócono uwagę, że kwestia kobieca i związane z nią zagadnienia są problematyką ciągle aktualną.

Zwraca uwagę również miejsce akcji – zamek, stanowiący symbol rycerskiego stanu posiadania i widoczną spuściznę zdominowanego przez mężczyzn średniowiecza. Kobiety przebywały wtedy we wnętrzach, ale tylko na prawach żony właściciela, jako goście lub ewentualnie służące. Współcześnie grupa kobiet przejmuje kontrolę nad obiektem i jako zakładników bierze zwiedzających. W ten właśnie sposób zarysowany został kontrast między epokami: kobiety przejmują zbrojnie w posiadanie to, co kiedyś było wyłączną domeną mężczyzn. Następuje odwrócenie ról: grupa kobiet posiadających broń decyduje o losach osób tam będących. Nie umyka to uwadze poszczególnych bohaterów – mężczyzn, którzy postrzegają tę sytuację jako nieprawdopodobną. Kobiety bowiem zawłaszczyły przestrzeń należną od wieków mężczyznom. Jest to powód do narzekań, ale tylko we własnym gronie i podjęcia teoretycznych rozważań, by przywrócić „stan naturalny”, zgodnie z przekonaniem, jedyny możliwy do zaakceptowania³¹.

Tradycyjne postrzeganie zamku jest bliskie jego obecnej dyrektor. Jest niezwykle z siebie zadowolona i dumna, że w tym zabytkowym obiekcie pełni tak zaszczytną funkcję. Dodatkowo powodem do chluby jest fakt, że stanowisko zostało jej powierzone przez mężczyzn. Czuje się tym wyróżniona, co wpływa na jej zachowanie względem pracowników. Jest małomówna, stanowcza i stara się stworzyć sztuczny dystans, by nikt nie próbował zbliżyć się do niej zawodowo.

³¹ А. Бахарэвіч, *Белая муха – забойца мужыхн*, dz. cyt., s. 116.

Katarzyna Anna Drozd-Urbańska, *Rola kobiety i jej ujęcie we współczesnej literaturze białoruskiej...*

Z pogardą i dezaprobatą patrzy na żeński personel. Ewidentnie przeszkadza jej uroda młodych dziewcząt i ich eksponowana seksualność, uzewnętrzniana w opiętym ubraniu, makijażu, a także starannie ułożonych włosach³². Tradycyjne postrzeganie zamku jako symbolu własności i panowania nad nią jest więc charakterystyczne nie tylko dla mężczyzn. Kobiety przez kolejne stulecia również są tego świadome i właśnie przez ten pryzmat dokonują oceny sytuacji.

Oburzenie grupy mężczyzn zniewolonych w zamku wzbudza także fakt dysponowania przez kobiety bronią – atrybutem na przestrzeni wieków przypisanym mężczyznom i tylko im należnym. Nie potrafią pogodzić się z faktem, że kobiety z pomocą broni mają nad nimi władzę totalną i zmuszają ich do określonych zachowań. Ponadto jako hańbiącą postrzegają ewentualną śmierć z rąk kobiet i przebywanie w roli ich zakładników³³. Jeżeli śmierć to tylko na polu bitwy, walcząc przeciwko równym sobie przedstawicielom tej samej płci. Oczywiście istotny jest też powód poświęcenia życia, a ten musi być godny mężczyzny: a więc w słusznej sprawie, jak np. obrona ojczyzny. Postulaty wysuwane przez grupę kobiet wydają się im niedorzeczne i absurdalne.

To trudne doświadczenie dzieli z Białorusinami cudzoziemiec – Austriak. Przyjechał on do krainy zamków nie tylko w celach turystycznych, ale przede wszystkim matrymonialnych, szukając żony. Jest przekonany, że Białorusinki są idealnymi kandydatkami. Spokojne, ciche, pracowite, a przede wszystkim wyrozumiałe dla męskich niedoskonałości. Grupa kobiet z bronią w ręku narusza zakorzeniony w jego myśleniu stereotyp³⁴. Ponadto mężczyźni są przekonani, że u podstaw zachowania kobiet leży feminizm – ideologia wroga, obca i szkodliwa, która burzy dotychczas ustanowiony porządek. Posługują się więc hasłami deprecjonującymi kwestie kobiet³⁵. Wskazuje to także na brak zrozumienia rzeczywistego znaczenia feminizmu.

Niewątpliwie postacią wyróżniającą się wśród zniewolonych mężczyzn jest narrator. Okazuje się bowiem, że jego dawną znajomą jest dowodząca grupą nazywana „kobietą w zbyt białej sukience”. Mimo że sam bohater nie jest wolny od stereotypów związanych z przypisanymi kobietom rolami społecznymi,

³² Tamże, s. 46–51.

³³ Tamże, s. 161.

³⁴ Tamże, s. 24–25.

³⁵ Tamże, s. 63.

Katarzyna Anna Drozd-Urbańska, *Rola kobiety i jej ujęcie we współczesnej literaturze białoruskiej...*

to rozmawiając z poszczególnymi członkiniami grupy, poznaje motywacje działania. W końcu współczuje im ich trudnego położenia oraz doświadczeń z przeszłości, które wpłynęły na podjęcie decyzji o wzięciu do niewoli przypadkowych osób. Każda z kobiet ma za sobą traumatyczne doświadczenie związane z mężczyznami. Historie poszczególnych bohaterek poruszają kwestie traktowania kobiet w społeczeństwie. Pokazują ich bezbronność wobec brutalnej siły mężczyzn i związane są z przemocą seksualną – od molestowania po gwałt zbiorowy. Dotyczyło to ofiar w różnym wieku – zarówno dojrziałych, jak i nastolatek. To w kreacjach poszczególnych bohaterek wyrażony zostaje stereotyp związany z narzuceniem im ról przypisywanych przez społeczeństwo ich płci.

Uwagę zwraca historia Luby, która będąc młodą dziewczyną w okresie dojrzewania doświadcza regularnego molestowania w przestrzeni publicznej – jadąc trolejbusem. Sytuacja jest wyjątkowa, ponieważ Luba dopiero poznaje swoje ciało, o czym świadczą użycie zwrotów oddzielnie opisujących ją i jej ciało.

Ліза не любіла сваё цела, вялікае, нязручнае, пукатае з усіх бакоў, яшчэ нядаўна такое мілае, такое сваё, а цяпер – чужое, як мачаха. Цела жыло сваім жыццём, а Ліза – сваім.

Ліза малявала гуашу, алеем і пастэллю. Цела Лізы таксама малявала – у такіх месцах, пра якія Ліза нікому не казала. Ліза любіла маляваць краявіды і жывёлаў і не любіла маляваць людзей, а цела Лізы малявала што хацела. Гэта былі вельмі свавольнае цела. Дужа вялікае і вельмі свавольнае³⁶.

Jest ono charakteryzowane jako odrębny byt, rządzący się swoimi prawami, będący poza władaniem bohaterki. Nie potrafi ona określić jednoznacznie swojego stosunku do zmian w wyglądzie typowych dla okresu dojrzewania. Jest to dla niej sytuacja nowa, musi powoli oswoić się z efektami zachodzącej transformacji, często wyrażając się o nich negatywnie. W tak trudnym, a zarazem niezwykłym dla siebie, momencie doświadcza traumatycznego przeżycia – podróżując

³⁶ Tamże, s. 129. Liza nie lubiła swojego ciała: wielkiego, nieporadnego, pulchnego z każdej strony, jeszcze do niedawna takie miłe, takie swoje, a teraz – obce niczym macocha. Ciało żyło swoim życiem, a Liza – swoim.

Liza malowała gwaszem, olejem i pastelami. Ciało Lizy też malowało – w takich miejscach, o których Liza nikomu nie mówiła. Liza lubiła malować krajobrazy i zwierzęta i nie lubiła malować ludzi, a ciało Lizy malowało, co chciało. Było to bardzo swawolne ciało. Bardzo duże i swawolne (tłumaczenie własne).

codziennie trolejbusem do szkoły jest dotykana w miejsca intymne przez męską rękę. Ręka ta jest nachalna, silna i wykonuje stanowcze ruchy. Dziewczyna nie potrafi się jej przeciwstawić. Nie może też liczyć na interwencję innych podróżnych, którzy są zajęci swoimi sprawami i w ogóle nie zwracają na nią uwagi³⁷. Sytuacja ta pokazuje, że kobieta nie może czuć się bezpiecznie nawet w miejscach publicznych. Ponadto narażona jest na przemoc seksualną praktycznie niezależnie od wieku. Mimo że fizycznie Luba jest dojrzała, to emocjonalnie nadal nie. Przeżyte doświadczenia sprawiają, że nie potrafi pogodzić się ze zmianami zachodzącymi w jej ciele. Jest wrogo nastawiona do siebie – nienawidzi swojego ciała. Nie ma też odwagi powiedzieć bliskim, czego doświadcza, ze swym problemem pozostaje całkiem sama³⁸. Historia Luby pozostaje egzemplifikacją losu nastolatków, ale też i dojrzałych kobiet. Molestowanie może przydarzyć się każdej dziewczynie w różnych okolicznościach. Nie ma miejsc bezpiecznych. Bardzo często takie sytuacje bywają bagatelizowane przez osoby postronne – w końcu przecież „nic takiego się nie stało”. Jednak tutaj następstwa molestowania są długofalowe. Dziewczyna nie potrafi zapomnieć o krzywdzie wyrządzonej przed laty. Stąd też decyduje się na przyłączenie do grupy terrorystek i wzięcie do niewoli przypadkowych osób.

Równie traumatyczne doświadczenia ma Dżek Patroszyciel, bo taki właśnie pseudonim nosi jedna z bohaterek utworu. Pewnego razu nocą wracała z koleżanką do domu taksówką. Pod wpływem chwili wzięły się za ręce, co nie uszło uwadze kierowcy. Ten, zaciekawiony niecodzienną sytuacją, najpierw zapewnił o swej tolerancji dla ich nieszablonowego uczucia. Przekonywał, że w zasadzie ich relacja nie jest czymś nadzwyczajnym. Następnie pytał, jaki sens ma ich życie. Wreszcie, korzystając z nieuwagi pasażerek, zmienił kurs i wywiózł do nieznanego im budynku. Tam przejęła je grupa mężczyzn i, jak jest to podkreślone w narracji, uczyła „jak poprawnie żyć w Krainie Zamków i co znaczy miłość”. Wydaje się, że tym eufemizmem określono wielokrotny zbiorowy gwałt, choć autor pozostawia w tym zakresie niedomówienie³⁹.

Przykład ten zwraca uwagę na istotny problem, jakim na Białorusi, w ogóle we Wschodniej Europie, jest stosunek do osób homoseksualnych. Są one

³⁷ Tamże, s. 129–136.

³⁸ Tamże, s. 129–136.

³⁹ Tamże, s. 180–182.

piętnowane, zaś władza nie gwarantuje im bezpieczeństwa osobistego. Ponadto po raz kolejny w przypadku kobiet ich funkcjonowanie w społeczeństwie określają mężczyźni. To oni ustalają prawa i normy, a także decydują o zachowaniu akceptowalnym oraz niedopuszczalnym. Kobieta jest więc traktowana przedmiotowo, a jej zdania nie bierze się pod uwagę.

Historia kolejnej bohaterki pochodzącej z Chin Caronh ujawnia stereotypowe traktowanie kobiety z innego kręgu kulturowego. Padła ona ofiarą zbiorowego gwałtu, który miał w opinii sprawców przyczynić się do zachowania równowagi w strukturze społecznej pomiędzy obcokrajowcami, w tym przypadku Chinką a Białorusinami. Mężczyźni swój czyn postrzegają jako realizację patriotycznego obowiązku. Oprawcom bowiem przyświecał cel splodzenia „białoruskiego dziecka”. Historia kobiety i przyczyny ucieczki z ojczyzny przypominają sytuację samych Białorusinów. Caronh w rodzimym kraju doświadczyła prześladowania na tle politycznym. Areszt z powodu zorganizowania kursów języka tybetańskiego przekreślił jej marzenia o udziale w Letnich Igrzyskach Olimpijskich w Pekinie w 2008 roku. Zamiast sportowych emocji przeżyła trzymiesięczny pobyt w kolonii karnej i nieludzkie traktowanie. Wielokrotnie była bita tak, by nigdy nie zostać matką, w końcu jednak została zwolniona. Wyjazd na Białoruś postrzegала jako szansę na namiastkę normalnego, a przede wszystkim spokojnego, życia. Jednak trauma doświadczonego gwałtu udowadnia jej, że nie ma na tym świecie bezpiecznego miejsca, gdzie jej los nie zależałby od woli mężczyzn⁴⁰. Ci zaś w stosunku do kobiety wykazali się niezwykłym okrucieństwem. W ich czynie można też odnaleźć element strachu o dotychczas zajmowane miejsce. Gwałcą, by dziecko narodzone przez Chinkę, miało w sobie też krew białoruską. To także przejaw zachowania nacechowanego postkolonialnym rozumieniem świata. Ponadto oprawcy założyli, że kobieta przyjechała na Białoruś, by rodzić dzieci. Odzwierciedla to myślenie kategoriami zastanych ról społecznych przypisanych kobietom. Tylko przez ich pryzmat postrzegają otaczającą rzeczywistość i w takiej formie ją akceptują.

Kobiety, organizując grupę i opanowując zamek, chcą, by ich głos został usłyszany, a historia takich osób jak Luba, Caronh i Dżeka wybrzmiała i skutkowała konsekwencjami dla sprawców. Mają nadzieję, że informacja o przejściu

⁴⁰ Tamże, s. 164–165.

zamku przez grupę szybko przedostanie się do mediów, sprawa zostanie nagłośniona, a kobiety wreszcie wysłuchane. Postulaty przez nie artykułowane będą omawiane w przestrzeni publicznej. Jednak tak się nie stało. W mediach państwowych nie pojawia się nawet wzmianka o wydarzeniach w zamku. Świadczy to o sytuacji w kraju, gdzie kwestia praw i żądań kobiet nie ma prawa pojawić się w przestrzeni publicznej, zwłaszcza medialnej. Feminizmu oficjalnie nie ma⁴¹. Władze szykowały specyficzną karę dla grupy dziewcząt. Miały zostać oddane oddziałowi żołnierzy, by ci nauczyl je życia i sprowadzili do roli gotowych spełnić każde żądanie mężczyzny, służyć im na co dzień. Nauka ta miała być nagrana⁴². Można przypuszczać, że miało się to odbyć przy użyciu przemocy, w szczególności seksualnej.

Jednak władzy nie udało się utrzymać w tajemnicy wydarzeń w zamku. Dzięki mediom społecznościowym w przestrzeni publicznej rozgorzała dyskusja o grupie kobiet, ich postulatach i sytuacji w państwie, która pchnęła je do tak desperackiego czynu. W końcu podjęto z nimi rozmowy, a w ich trakcie głośno wybrzmiało słowo „feminizm”. Część społeczeństwa negowała obecność kwestii kobiecej jako tematu pożądanego. Przekonywano, że w państwie relacje między obywatelami są poprawne i nie ma miejsca na żadne dziwactwa, do jakich zalicza się feminizm⁴³. Takie stanowisko opinii publicznej potwierdza, że feminizm w przypadku Białorusi jest zjawiskiem obcym, wzbudzającym niechęć, a jego hasła brzmią niezrozumiale. Diagnoza przedstawiona w literackiej fikcji w znaczącym stopniu pokrywa się z realiami współczesnej Białorusi.

Świat przedstawiony obnaża nadal funkcjonujące stereotypy związane z rolą kobiet w społeczeństwie. Wynikają one z przypisanej im w przeszłości roli i konsekwentną odmową wprowadzenia zmian w codziennym życiu. Równość płci gwarantowana jest tylko formalnie. Natomiast mężczyźni poprzez ustanowione nieformalnie zasady odebrali kobietom podmiotowość. Ich wpływ na własne życie jest ograniczony, ponieważ w powszechnym przekonaniu powinny wyłącznie spełniać narzucone im role definiowane przez mężczyzn. W zasadzie są one pozbawione głosu. Ich zadanie ogranicza się do bycia matkami, gospodyniami. Oczekiwana jest również uległość wobec

⁴¹ Tamże, s. 192.

⁴² Tamże, s. 198.

⁴³ Tamże, s. 196–198.

Katarzyna Anna Drozd-Urbańska, *Rola kobiety i jej ujęcie we współczesnej literaturze białoruskiej...*

mężczyzn – bezwzględne posłuszeństwo i zgoda na dotychczasowy porządek. Zachowania wykraczające poza akceptowalne normy są siłą eliminowane, a kobiety surowo karane.

Przeniesienie akcji do zamku jest celowe i ma poniżyć mężczyzn poprzez ich wymuszoną uległość wobec kobiet. Ponadto mury budowli obronnej obnażają mentalność poszczególnych bohaterów. Potęgują sprzeciw wobec położenia, w jakim się znaleźli. Mężczyźni, na skutek okoliczności, utracili poczucie wyższości i władzy nad kobietami. Ujęta w powieści problematyka związana z funkcjonowaniem kobiety w społeczeństwie obnaża stereotypy, które realizowane są w kreacji postaci, strukturze fabularnej. Mają one swoje źródło w odległej przeszłości i nadal funkcjonują. Historie poszczególnych bohaterek zwracają uwagę, jak bardzo potrzebna jest dyskusja o sytuacji kobiet we współczesnym społeczeństwie. Ukazane zaś stereotypy dowodzą, że mimo prawnego zrównania kobiet i mężczyzn w życiu codziennym nadal są dysproporcje. Postulaty formułowane w XX wieku w odniesieniu do pozycji i roli kobiet w kolejnym stuleciu nie tracą na aktualności. W obecnych warunkach społeczno-politycznych Białorusi wymagają nie tylko dyskusji, ale też realnych działań. Jednak kierunek polityki Aleksandra Łukaszenki raczej nie pozostawia złudzeń i perspektyw na znaczące zmiany w tej kwestii.

Bibliografia

- Akudojč V., *Uvodžiny u novuŭ litaratarnuŭ sĭtuacyŭ*, [y:] V. Akudojč, *Razburyc' Paryż*, Mińsk 2004.
- Aleksijewicz S., *Ołowiane żołnierzyki*, Wrocław 2007.
- Artwińska A., *Ołowiane żołnierzyki, cynkowe trumny. Świetałny Aleksijewicz opowieść o wojnie w Afganistanie i granice świadectwa*, „Narracje o Zgładzie” 2021.
- Bacharewicz A., *Sroka na szubienicy*, Sejny 2021.
- Baharëvič A., *Belaŭ muha – zaboŭca mužhyn*, Mińsk 2015.
- Baharëvič A., *Šabany. Gistoryâ adnago z'niknen'nâ*, Mińsk 2012.
- Bâzlepkina A., *100 sloŭ pra sučasnuŭ belaruskŭ litaratkry*, Mińsk 2012.
- Bilewska J., *Narodziny i rozwój ruchu emancyjacyjnego w Rosji*, „Politeja” 2014, nr 6 (32).
- Bridger S., *The Cold War and the Cosmos: Valentina Tereshkova and the First Woman's Space Flight*, [in:] *Women in the Khrushchev Era*, eds. M. Ilic, S.E. Reid, L. Attwood, London 2004, p. 234–235.
- Bykow W., *Sotnikow*, Warszawa 1973.

Katarzyna Anna Drozd-Urbańska, *Rola kobiety i jej ujęcie we współczesnej literaturze białoruskiej...*

- Bykow W., *Zły znak*, Warszawa 1991.
- Dajnowicz M., *Kobiety w sferze polityki wybranych regionów Europy w świetle prasy feministycznej*, [w:] *Kobiety w politycznej przestrzeni Europy. Uwarunkowania i różnicowanie regionalne uczestnictwa w polityce*, red. M. Dajnowicz, Białystok 2013, s. 29–46.
- Drozd K., *Rys pokoleniowy literatury białoruskiej po 1991 r.*, [w:] *Posttotalitarny syndrom pokoleniowy w literaturach słowiańskich Europy Środkowej, Wschodniej i Południowo-Wschodniej końca XX – początku XXI wieku w świetle studiów postkolonialnych*, red. nauk. A. Matusiak, Poznań–Wrocław 2016, s. 165–194.
- Feminizm*, [w:] *Teorie literatury XX wieku*, red. A. Burzyńska, M.P. Markowski, Kraków 2007, s. 394.
- Hrynyk A., Kistowska M., *Współczesny język rosyjski versus gender i feminizm*, „Kultury Wschodniostowiańskie. Oblicza i dialog” 2013, t. III, s. 17–25.
- Janicka A., *Emancypacja kobiet w badaniach literackich w Europie Środkowo-Wschodniej. Rozpoznania*, „Bibliotekarz Podlaski” 2017, nr 3, s. 107–122.
- Kislicyna G., *Novaâ litaraturnaâ situacyâ: zmenakul'turnajparadygmy*, Minsk 2006.
- Klînaŭ A., *Šalom*, Minsk 2011.
- Kołas J., *Nowa ziemia*, Mińsk 2002.
- Kozik L., *Bielaruskaja Rabotnitsa i Syalyanka (Białoruska Robotnica i Chłopka) i formowanie ideału kobiety sowieckiej w Białoruskiej Socjalistycznej Sowieckiej Republice (1924–1939)*, „Czasopismo Naukowe Instytutu Studiów Kobięcych” 2018, nr 1, s. 168–180.
- Kozik L., *Kobiety w ruchach społecznych Białorusi (1919–1991). Stan badań i perspektywy*, „Czasopismo Naukowe Instytutu Studiów Kobięcych” 2017, nr 3, s. 41–57.
- Marcinovič V., *Mova. Prosta stojce pobač: da vas padyduc'*, Minsk 2014.
- Martynenka V., *Białorusinki pod dyktaturą*, „Z” 2009, nr 3–4, s. 28.
- Miodowski A., *Radykalny feminizm Aleksandry Kołontaj i próby urzeczywistnienia jego pryncypiów w przestrzeni społeczno-obyczajowej Rosji Sowieckiej (1917–1922)*, „Czasopismo Naukowe Instytutu Studiów Kobięcych” 2016, nr 1, s. 24–44.
- Paulovich N., *How Feminist is the Belarusian Revolution? Female Agency and Participation in the 2020 Post-Election Protests*, „Slavic Review” 2021, Vol. 80, nr 1, s. 38–44.
- Sadowski J., *Rewolucja i kontrrewolucja obyczajów. Rodzina, prokreacja i przestrzeń życia w rosyjskim dyskursie utopijnym lat 20. i 30 XX w.*, Łódź 2005.
- Szamiakin I., *Atlasy i kariatydy*, Warszawa 1981.
- Šamiakinì, *Gandlarka ù paët*, Minsk 1976.
- Ślęczka K., *Feminizm. Ideologie i koncepcje społeczne współczesnego feminizmu*, Katowice 1999.

Katarzyna Anna Drozd-Urbańska, *Rola kobiety i jej ujęcie we współczesnej literaturze białoruskiej...*

Tank M., *Rukimaci*, [u:] *Maksim Tank. Zbor tvoraŭ u čatyrohtamah*, t. 2, Mińsk 1966.

Tong R., *Myśl feministyczna. Wprowadzenie*, Warszawa 2002.

Usha K.B., *Political Empowerment of Women in Soviet Union and Russia: Ideology and Implementation*, „International Studies” 2005, nr 2 (42).

Włodkowska A., „*Dumna Dziewczyna w bieli*”. *Udział kobiet w protestach na Białorusi po wyborach prezydenckich z 2020 r.*, „Sprawy Międzynarodowe” 2021, nr 2.